



O'zbek Adabiyotida Milliy Mentalitet Masalasi

Namazova Manzura Urakovna

Phd, Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotida milliy mentalitet masalasi yoritilgan. Milliy mentalitet, xalqning tarixiy tajribalari, madaniy an'analari va ijtimoiy psixologiyasi asosida shakllangan umumiy dunyoqarash sifatida, o'zbek adabiyotida qanday ifoda etilishi tahlil qilingan. Maqolada folklor, klassik adabiyot, sovet davri va mustaqillik davri adabiyotidagi milliy mentalitetning aks etish xususiyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: o'zbek adabiyoti, milliy mentalitet, folklor, klassik adabiyot, sovet davri adabiyoti, mustaqillik davri adabiyoti, ma'naviy meros, madaniy qadriyatlar, tarixiy xotira, an'analari

O'zbek adabiyoti – bu xalqning tarixiy, madaniy va milliy ongining aksidir. O'zbek adabiyotida milliy mentalitet masalasi doimiy ravishda muhim mavzu bo'lib kelgan. Bu adabiyot orqali o'zbek xalqining urf-odatlarini, an'analari, qadriyatlarini va hayot tarzi ifodalanadi. Milliy mentalitet masalasi adabiyotda qanday namoyon bo'lishini tahlil qilish orqali, biz xalqning o'ziga xosligini, ruhiyatini va dunyoqarashini yaxshiroq tushunishimiz mumkin. Ayniqsa, xronologik tarzda ko'rib chiqadigan bo'lsak, davr va jamiyat ta'sirini ochib beradi

Milliy mentalitet deganda, xalqning tarixiy tajribalari, madaniy an'analari va ijtimoiy psixologiyasi asosida shakllangan umumiy dunyoqarash tushuniladi. Bu mentalitet o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi va adabiyot orqali aniq ifodasini topadi. Adabiyot milliy mentalitetni aks ettiradigan kuchli vosita sifatida xizmat qiladi, chunki u insonlarning hayoti, hissiyotlari va tajribalarini tasvirlab beradi.

Mentalitet (lotincha: mentalis — aqliy) — ayrim kishi yoki ijtimoiy guruhga xos aqliy qobiliyat darajasi, ma'naviy salohiyat. Jamiyat, millat yoki shaxsning Mentaliteti ularning o'ziga xos tarixiy an'analari, urf-odatlarini, diniy e'tiqodini ham qamrab oladi. Har bir millatning mentaliteti uning tarixi, yashab turgan shart-sharoiti, ijtimoiy faolligi va boshqa bir qancha omillar bilan bog'langan bo'ladi. Masalan, o'zbek millati mentalitetining shakllanish jarayoni deyarli uch yarim ming yillik tarixga ega [8].

O'zbek xalqining boy folklor merosi milliy mentalitetning yorqin ifodasidir. Qadimiy dostonlardan tortib, xalq qo'shiqlari va maqollarigacha bo'lgan barcha folklor namunalarida xalqning ma'naviy va madaniy merosi aks etadi. Masalan, “Alpomish” dostoni o'zbek xalqining jasorati, mardligi va vatanparvarlik hislarini ifodalaydi:

Yor bo'lmasin deb bergan erlari,

Qora yerdan burun ko'rmayin qaytar. – “Alpomish”

Ushbu misolda Alpomishning o'z yorini himoya qilish va xalqining qadriyatlarini saqlashga bo'lgan intilishi ifodalanadi. Folklorlarda asosan mardlik, jasurlik, vatanparvarlik g'oyalari aks ettirilgan va bu orqali milliy qadriyatlar, millatga xos bo'lgan asl xarakterini ochib beradi.

O'zbek adabiyotining klassik namoyandalari – Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Abdurahmon Jomiy kabi shoir va yozuvchilar o'z asarlarida milliy mentalitetni chuqur ifoda etganlar. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, “Alisher Navoiy asarlarida teran ifoda topgan milliy va umuminsoniy g'oyalarning jahon tamaddunida tutgan o'rnini hamda o'sib kelayotgan yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirish, ular qalbida yuksak axloqiy fazilatlarini tarbiyalashdagi beqiyos ahamiyatini nazarda tutib, shuningdek, ulug' shoir va mutafakkirning adabiy-ilmiiy merosini



mamlakatimizda va xalqaro miqyosda yanada chuqur tadqiq qilish va keng targ'ib etish" nihoyatda muhim [1].

Navoiyning "Xamsa" asarida inson va jamiyat munosabatlari, axloq-odob qoidalari keng yoritilgan bo'lib, o'zbek xalqining qadriyatlarini va an'analari o'z aksini topgan:

Kimki yomonlik qilsa zoringa,

Yaxshilik qil aslo uning boriga.

Alisher Navoiy, "Farhod va Shirin"

Ushbu misolda Navoiyning axloqiy qadriyatlarini va ezgulikni targ'ib qilishi milliy mentalitetning muhim qismi sifatida namoyon bo'ladi. Bu davrning o'ziga xosligi diniy, ahloqiy bilimlar adabiy muhitga ta'sir etgani bilan ajralib turadi.

XX asr boshi adabiyotida adabiy ta'sir masalasi millatlar munosabatidagi kengayishlar bilan asoslanadi. Asosan, fors va arab adabiyoti bilan uzviy bog'lanib kelgan adabiyotimizga rus ma'rifatparvarlari, ziyoli qatlami ta'sirida turli xalqlar adabiyotidan xabardorlik ko'lami ortganligini kuzatish mumkin [6, 143]. Sovet davri o'zbek adabiyotida milliy mentalitet muammolari boshqa jihatdan ko'tarilgan. Bu davrda yozuvchilar milliy o'ziga xoslikni saqlab qolish va uni yangi ijtimoiy-siyosiy sharoitda ifodalashga intildilar. Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Fitrat kabi adiblar o'z asarlarida xalqning tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlarini va ma'naviy merosini saqlashga katta e'tibor qaratdilar:

Men yashayman, yashayapman – ne bo'lsa ham! – Cho'lpon, "Kecha va Kunduz"

Cho'lponning ushbu misrasi milliy o'zlikni anglash va uni saqlashga bo'lgan intilishni aks ettiradi.

Mustaqillik yillarida o'zbek adabiyoti yangi rivojlanish bosqichiga ko'tarildi. Bu davrda yozuvchilar milliy o'ziga xoslikni, tarixiy xotirani va madaniy merosni yanada chuqurroq ifodalashga intildilar. Mustaqillik yillarida o'zbek adabiyotida milliy mentalitetni saqlash va rivojlantirish masalasi asosiy mavzulardan biriga aylandi. Bu davrda yozilgan asarlar milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash va madaniy merosni saqlashga qaratilgan. Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, O'tkir Hoshimov va Muhammad Yusuf kabi yozuvchilarning asarlari bunga yorqin misoldir. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy qadriyatlarni tiklash va rivojlantirish masalalari adabiyotda keng yoritila boshlandi:

O'zligimni topdim, millatimni ko'rdim,

Mustaqillik sahrosida gul ochdim. – Erkin Vohidov

Vohidovning ushbu satrlari mustaqillik davridagi milliy o'zlikni anglash va uni qadrlash tuyg'ularini aks ettiradi.

"Ayol – o'zbekning guli, millatning yuz iftixori"

Muhammad Yusufning ushbu she'rida ayolning o'zbek jamiyatidagi o'rni va ahamiyati ifodalanadi. Milliy mentalitetning muhim qismi bo'lgan oilaviy qadriyatlar va ayolning hurmati adabiyotda keng yoritilgan

Rustam Musurmon kabi bugungi davr ijodkorlari borki, ularning ham ijodi milliy mentalitetni kuylamay qo'ymaydi. Uning "Bozbarak"[4], "Bir juft so'z"[3] kitobida Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan bunyodkorlik ishlari badiiy mahorat bilan tarannum etilgan. She'rlardagi qanotli tovushlar timsoli ifodalangan ohanglar diqqatni o'ziga tortadi. Insof va diyonat, adolat va haqiqat, mardlik va jasorat, do'stlik va muhabbat mavzusidagi she'rlar shoirning ijtimoiy hayotda yuz berayotgan munosabatlarga hozirjavobligini, inson qalbiga dahldor neki bor, ularga nisbatan befarq emasligini bildiradi [5, 136].

Saqiy, tutgin to'ldirib piyolamni,

Sho'x mushtipar, termul bir-ikki so'zla.

Abdulla Oripov o'z asarlarida milliy qadriyatlar va an'analarni ulug'laydi. "Soqiynoma"da xalqning tarixiy va madaniy merosi, qadimiy an'analarga ishora qilinadi. Mustaqillikdan keyingi adabiyotda bu kabi mavzularning ko'tarilishi milliy o'zlik va madaniyatni tiklashga bo'lgan intilishning belgisidir.



O‘zbek adabiyotida milliy mentalitet masalasi doimo dolzarb bo‘lib kelgan. Bu adabiyot orqali xalqning ma'naviy, madaniy va tarixiy tajribalari ifodalanadi. Folklor, klassik, sovet davri va mustaqillik davri adabiyotlari o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, milliy mentalitetning turli qirralarini aks ettiradi. O‘zbek adabiyotini o‘rganish orqali biz xalqning ruhiyati, urf-odatlari va an‘analarini chuqurroq anglashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy tavalludining 580 yilligini keng nishonlash to‘g‘risida”gi Qarori. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 20.10.2020, 07/20/4865/1395-son.
2. Ashurova G.N. Mustaqillik davri o‘zbek adabiyotida Alisher Navoiy obrazi. – Toshkent: Qamar media, 2023. – 408 b.
3. Musurmon R. Bir juft so‘z. T.: ADABIYOT, 2022. – 434 b.
4. Musurmon R. Bozbarak. –T.: Muharrir, 2021. – 146 b.
5. Namazova M. RUSTAM MUSURMONNING ISTIQLOL DAVRI SHE’RIYATIDAGI USLUBI VA UNING ADABIY TAHLILI. PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. 2023 Jun 3;1(10):134-9.
6. SAITOV S. AQSH VA O‘ZBEK ADABIYOTIDA ADABIY TA’SIR VA MILLIY MENTALITET. // Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali. №1, 2024. ISSN: 2181-2594
7. Urakovna N.M. A Love Song in Uzbek Literature, Amir Khudoiberdi-a Love Singer of the Independence Period. European Scholar Journal. 2021 Mar 5;2(3): 151-4.
8. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Mentalitet>